

Ὁ ἱστορικὸς χαρακτήρας τοῦ δόγματος. Ὁ λόγος τῆς Ἀληθείας στὴν ἱστορία τῆς θείας ἀποκαλύψεως*

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΞΙΩΝΗ**

Στὸν Συνοδικὸ Τόμο τοῦ 1351, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὶς ἡσυχαστικὲς ἔριδες τοῦ 14ου αἰ. μεταξὺ τῶν Ἠσυχαστῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ καὶ Γρηγορίου τοῦ Ἀκινδύνου ἀφ' ἑτέρου, γίνεται λόγος γιὰ τὴ σημασία τῶν λέξεων σὲ σχέση μὲ τὰ διὰ τῶν λέξεων δηλούμενα πράγματα. Εἰδικότερα ἐπισημαίνεται ἡ ἀνάγκη νὰ ἐξετάζονται τὰ *πράγματα* «*γυμνά... καὶ παρὰ τῶν θεολόγων ἐν τούτοις ἀλήθειαν ζηητέον*»¹. Ἐὰν παρατηρεῖται συμφωνία στὰ πράγματα, τότε δὲν ὑπάρχει λόγος διαφωνίας ὡς πρὸς τὴ διαφορὰ τῶν λέξεων, γιατί, ὅπως ἀναφέρει καὶ ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, «*οὐδὲν περὶ τῶν ὀνομάτων ζυγομαχήσομεν, ἕως ἂν πρὸς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν αἱ συλλαβαὶ φέρωσιν*»². Ἔτσι, στὴν περίπτωση ποῦ χρησιμοποιοῦνται διαφορετικὲς λέξεις δὲν ὑπάρχει κανένας κίνδυνος παρερμηνείας καὶ ἀποκλίσεως ἀπὸ τὴν ὀρθὴ πίστη, ὅταν ὁ νοῦς εἶναι ὑγιής καὶ ἀντιλαμβάνεται σωστὰ τὸ σημαινόμενο τῶν ἐκάστοτε λέξεων. Ἡ βασική, ἐπομένως, καὶ ἀναγκαία συνθήκη στὴν ἐρμηνεία τοῦ δόγματος εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ πρῶγμα καθ' ἑαυτό, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται τὸ δόγμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ θεολογικὲς καὶ ἐκκλησιολογικὲς προϋποθέσεις τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἐπιχειρεῖ τὴν ἐρμηνεία.

* Τὸ παρὸν κείμενο ἀποτελέσει εἰσήγηση στὸ Δ' Διεθνὲς Συμπόσιο Ὁρθόδοξης Δογματικῆς Θεολογίας, ποῦ ἔλαβε χώρα μεταξὺ 22-25 Σεπτεμβρίου 2013, μὲ θέμα: «Δόγμα καὶ ὀρολογία στὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση σήμερα».

** Ὁ Νικόλαος Ξιῶνης εἶναι Λέκτωρ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν.

1. *Τόμος Συνοδικός, ἐκτεθεὶς παρὰ τῆς θείας καὶ ἱεράς Συνόδου, τῆς συγκροτηθείσης κατὰ τῶν φρονούντων τὰ Βαρλαάμ τε καὶ Ἀκινδύνου, ἐπὶ τῆς βασιλείας τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων βασιλέων ἡμῶν Καντακουζηνοῦ καὶ Παλαιολόγου (1351)*, στὸ Ἰω. ΚΑΡΜΠΗΣ, *Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ μνημεῖα τῆς Ὁρθόδοξης Καθολικῆς Ἐκκλησίας*, τ. Α', Ἀθήνα 1960², σελ. 379.

2. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, *Εἰς τὰ ἅγια φῶτα (Λόγος ΛΘ')*, PG 36, 345C.

Ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ἐπικαλούμενος τὸν ἅγ. Γρηγόριο τὸν Θεολόγο, λέει χαρακτηριστικά: «Οὐ γὰρ ἐν ῥήμασιν ἡμῖν, ἀλλ' ἐν πράγμασιν ἡ ἀλήθεια τε καὶ ἡ εὐσέβεια... Περὶ δὲ δογμάτων καὶ πραγμάτων τὸν ἀγῶνα ποιῶμαι. Κἄν τις ἐπὶ τῶν πραγμάτων ὁμοφωνῇ, πρὸς τὰς λέξεις οὐ διαφέρομαι»³. Στὴν παρατήρηση αὐτῆ τοῦ ἅγ. Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ὅπως ἐπίσης καὶ σὲ παρόμοιες διατυπώσεις τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας⁴, φαίνεται εὐκρινῶς, ὅτι τὰ δόγματα δὲν ἀναφέρονται στὶς λέξεις, ἀλλὰ στὰ πράγματα, δηλαδή σὲ αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν ἱστορική πραγματικότητα, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία κατορθώνει ὁ ἄνθρωπος νὰ γνωρίσει τὸν ἀποκεκαλυμμένο Θεό⁵. Καὶ τοῦτο, γιατί ὁ Θεὸς ἀποκαλύπτεται στὴν ἱστορία μέσω τῶν πραγμάτων, γεγονός πού ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, στὴν ὁποία δὲν γίνεται κανένας λόγος γιὰ τὸν ἄνθρωπο ὡς τὸ “ὑποκείμενο” τῆς ἱστορίας, ὡς ἐνεργοῦν, δηλαδή, ὑποκείμενο πού δημιουργεῖ τὴν ἱστορία⁶. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐνεργεῖ μέσα στὸν κόσμο κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο πού ἐνεργεῖ ὁ Θεός, ὥστε τὸ δημιούργημα νὰ βρῆται παράλληλα καὶ

3. Τόμος Συνοδικός (1351), ὁ.π., σελ. 379. Βλ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, *Περὶ Υἱοῦ* (Λόγος ΚΘ'), 13, στὸ Gregor von Nazianz. *Die fünf theologischen Reden*, ἐπ. ἔκδ. J. Barbel, Düsseldorf 1963, σελ. 150 (PG 36, 92A): «εἴπερ μὴ ἐν ὀνόμασιν, ἀλλ' ἐν πράγμασιν ἐστὶν ἡμῖν ἡ ἀλήθεια».

4. Ἐνδεικτικὰ βλ. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, *Κατὰ Ἀρειανῶν Β'*, 3, PG 26, 152C: «Οὐ γὰρ αἱ λέξεις τὴν φύσιν παρουσοῦνται· ἀλλὰ μᾶλλον ἡ φύσις τὰς λέξεις εἰς ἑαυτὴν ἔλκουσα μεταβάλλει», Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, *Κατὰ Εὐνομίου Β'*, 4, PG 29, 580B: «Οὐ γὰρ τοῖς ὀνόμασιν ἡ τῶν πραγμάτων φύσις ἀκολουθεῖ, ἀλλ' ὕστερα τῶν πραγμάτων εὑρηται τὰ ὀνόματα», ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, *Κατὰ Εὐνομίου Β'*, 551, PG 45, 1096C: «...τὸ δὲ τοῖς οὐσί σημαντικὰς τινὰς ἐφευρίσκειν προσηγορίας τῶν ἀνθρώπων εἶναι τῶν τὴν λογικὴν δύναμιν θεόθεν ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένων, τῶν αἰεὶ κατὰ τὸ ἀρέσκον αὐτοῖς πρὸς τὴν τῶν δηλουμένων σαφήνειαν λέξεις τινὰς τῶν πραγμάτων ἐμφαντικὰς ἐφευρισκόντων», ΚΥΡΙΑΛΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Θησαυρὸς περὶ ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος*, PG 75, 360C: «Ἄλλ' οὐχ αἱ λέξεις τὴν φύσιν ἀλλάττουσι, μᾶλλον δὲ τὴν ἐξουσίαν τῶν οὕτω βουλομένων ἀποκαλεῖν ἐπιδεικνύουσιν». Βλ. ἐπίσης Γ. ΜΑΡΤΖΕΛΟΣ, *Οὐσία καὶ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν Μέγαν Βασίλειον*, Θεσσαλονίκη 1984, σελ. 162 κ. ἐξ., καὶ Ν. ΞΙΩΝΗ, *Οὐσία καὶ ἐνέργειαι τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἅγ. Γρηγόριο Νύσσης*, Ἀθήνα 1999, σελ. 250 κ. ἐξ.

5. Ἡ διατύπωση, ἄλλωστε, ἐνὸς δόγματος τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀναφέρεται σὲ μία «νέα» ἀλήθεια τῆς πίστεως μεταγενέστερη τῶν ὅσων ἀποκαλύφθηκαν στοὺς ἀποστόλους κατὰ τὴν ἔνσαρκη παρουσία τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν Πεντηκοστή, ὅπως πολὺ σωστὰ ἐπισημαίνεται ἀπὸ τὴν καθ. Δ. Λιάλιου. Τὸ δόγμα περιγράφει τὴ φανέρωση τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Οἰκονομίας ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς δημιουργίας καὶ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ στὸν κόσμο μέσω τῶν θεοφανειῶν τοῦ ἀσάρκου Λόγου, κατὰ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, τῆς ἐνανθρωπήσεως, κατὰ τὴν Καινὴ Διαθήκη, καὶ τῆς Πεντηκοστῆς μὲ τὴν ἐπιφοίτηση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στοὺς μαθητὲς καὶ ἀποστόλους. Δ. ΛΙΑΛΙΟΥ, *Γρηγοριανὰ Α'*, Θεσσαλονίκη 1997, σελ. 240 κ. ἐξ.

6. W. PANNENBERG, *Grundfragen systematischer Theologie*, (Gesammelte Aufsätze 2), Göttingen 1980, σελ. 114 κ. ἐξ.

στο ίδιο επίπεδο με τὸν Δημιουργό του⁷. Ὁ ἄνθρωπος δὲν δημιουργεῖ τὰ πράγματα, ἀλλὰ διηγεῖται ἢ, με ἄλλα λόγια, ἐρμηνεύει τὰ πράγματα, ὅπως φαίνεται στὸν πρόλογο τοῦ *Κατὰ Λουκᾶ* εὐαγγελίου⁸, καὶ συγχρόνως μέσω αὐτῶν ἀναγνωρίζει τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ καὶ κατανοεῖ τὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἡ ἀνθρώπινη ἰκανότητα ἐξαντλεῖται στὴ *χρῆση* τῶν πραγμάτων, τὰ ὁποῖα τοῦ ἀποκαλύπτονται, καὶ ὄχι στὴν ἐξ ἀρχῆς δημιουργία τους. Ἡ συμβολὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴ δημιουργία τῆς ἱστορίας ἐγκτεῖται μόνον στὶς ἐπιλογές του, δηλαδή στὸ γνωμικὸ του θέλημα, ἐντὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἱστορικῆς σχέσεώς του με τὸν Θεό.

Ἡ ἀποκάλυψη, ἐπομένως, διαφοροποιεῖ πλήρως τὸ δόγμα ἀπὸ κάθε ἄλλη ἀνθρώπινη προσπάθεια, ἢ ὅποια ἐπιχειρεῖ πρωτίστως νὰ προσεγγίσει τὴν ἀλήθεια διὰ τῶν ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ τοῦ αὐτοματισμοῦ⁹. Ἔτσι, ἀπὸ τὴ μία πλευρὰ ἡ φιλοσοφία καὶ οἱ ὑπόλοιπες ἐπιστῆμες ἀναφέρονται κυρίως σὲ δεδο-

7. Ὁ.π., σελ. 116.

8. *Λουκ.* 1, 1-4.

9. Στὸ λόγο τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πρὸς τὸν Σύλλογο τῶν ἁγίων, τὸν ὁποῖο ἀναφέρει ὁ Εὐσέβιος Καισαρείας, γίνεται λόγος περὶ τοῦ “αὐτόματου”. Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιατί προέρχεται ἀπὸ ἕνα Ῥωμαῖο αὐτοκράτορα, ὁ ὁποῖος μεγάλωσε σὲ ἕνα εἰδωλολατρικὸ περιβάλλον διαπαιδαγωγούμενος με τὶς φιλοσοφικὲς κοσμολογικὲς ἀρχές τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Τὸ “αὐτόματο”, λοιπόν, χρησιμοποιεῖται, κατὰ τὸν Μ. Κωνσταντῖνο, ἀπὸ ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι σκέπτονται ἐπιπόλαια καὶ ἀλόγιστα, χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ διεισδύουν στὸ βάθος τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ἀντιλαμβάνονται τὸν λόγο τῆς ὑπάρξεώς τους (*Λόγος τῷ τῶν ἁγίων Συλλόγῳ*, 7, PG 20, 1249C-1252A.). Ἔτσι ἀποδίδοντας σὲ αὐτοὺς τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς ἀλογίστου κρίσεως ἀμφισβητεῖ ἐμμέσως τὴ “λογικότητα” τῆς ἀληθείας, πού διεκδικεῖ ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση ἢ ἡ φιλοσοφία, δηλαδή τὴν ἀλήθεια πού προσεγγίζεται μέσω τῶν λογικῶν κατηγοριῶν καὶ τῆς νοητικῆς ἰκανότητος τοῦ ἀνθρώπου. Σὲ ἀντίθεση με τὴν ὀρθολογικὴ προσέγγιση τῆς ἀληθείας, ὁ θεολογικὸς νοῦς ἀναγνωρίζει τὸν λόγο τῶν πραγμάτων, διότι, ὅπως χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει ὁ ἁγ. Γρηγόριος ὁ Νύσσης, «*πάν τὸ γινόμενον, λόγῳ γίνεται καὶ ἄλογόν τι καὶ συντυχικόν καὶ αὐτόματον ἐν τοῖς θεόθεν ὑφαστάσι νοεῖται οὐδέν*» (*Ἀπολογητικὸς περὶ τῆς Ἑξαήμερου*, PG 44, 73AB). Ἐπομένως, στὴ γνώση τῆς ἀληθείας, ἢ ὅποια ταυτίζεται με τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ μέσω τοῦ λόγου τῆς σοφίας καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ δημιουργοῦ (βλ. *Ῥωμ.* 1, 20), καταλήγει ὁ ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος παραιτεῖται ἀπὸ τὴν προσπάθεια νὰ ἀνακαλύψει τὴν ἀλήθεια καὶ παραδίδεται στὴν ἐμπειρία αὐτῆς τῆς ἰδίας τῆς πραγματικότητος, δηλαδή στὴν ἐμπειρία τῆς θείας ἀποκαλύψεως.

Γιὰ μία κριτικὴ παρουσίαση τῆς “τύχης” καὶ τοῦ “αὐτόματου” ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη βλ. Χ. ΤΕΡΕΖΗΣ, *Θέματα ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας*, Ἀθήνα 1998, σελ. 66-98. Βλ. ἐπίσης Λ. ΣΙΑΣΙΟΣ, *Ἡ διαλεκτικὴ στὴ φανέρωση τῆς φύσης*, Θεσσαλονίκη 1989, σελ. 230 κ. ἐξ. Χαρακτηριστικὸ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι τὸ σχόλιο τοῦ Χ. Τερέζη, κατὰ τὸν ὁποῖο προτάσσει ὁ Ἀριστοτέλης τὸν μεταφυσικὸ φιλόσοφο ἀπὸ τὸν φυσικὸ ἐπιστήμονα, γιατί αὐτὸς «ἀνάγεται στὰ πρῶτα αἶτια καὶ στὶς πρῶτες ἀρχές» (Χ. ΤΕΡΕΖΗΣ, *Θέματα ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας*, ὁ.π., σελ. 98, σημ. 72). Σὲ

μένα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται ἀπὸ ἄλλους ἐπιστήμονες καὶ διανοουμένους, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ὁ ἀνθρώπινος λόγος διακρίνει τὰ πράγματα σύμφωνα μὲ τις αἰσθήσεις καὶ στὴ συνέχεια διαλογίζεται (*nachdenken*) ὡς πρὸς τὸν κόσμο, τὴ φύση, τὴν ἱστορία καὶ τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ, προσπαθώντας ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ κατανοήσῃ μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ νοῦ καὶ τῶν λογικῶν κριτηρίων. Μὲ τὸ δόγμα, ὅμως, ὁ ἄνθρωπος παραδίδεται στὴν ἐμπειρία τῆς ἀληθείας, προσλαμβάνοντας αὐτὴν ὡς τὸ δεδομένο τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο τὸ δόγμα δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνὸς θεολογικοῦ στοχασμοῦ καὶ νὰ ἀποτελεῖ ἕνα νοητικὸ καὶ ἰδεολογικὸ ἀξίωμα· αὐτὸ ἀρμόζει κυρίως στὴ φιλοσοφία καὶ στὶς διάφορες θρησκευτικές, πολιτικές ἢ κοινωνικὲς ἰδεολογίες. Τὸ δόγμα εἶναι ἡ διατύπωση τῆς ἀληθείας, τὴν ὁποία βιώνει ὁ ἄνθρωπος στὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ἱστορία. Εἶναι τὸ θεμέλιο, στὸ ὁποῖο στηρίζεται ἡ ἐπικοινωνία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεὸ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας¹⁰.

Ἡ σχέση Ἐκκλησίας καὶ δόγματος ὡς σχέση κόσμου καὶ πραγματικότητας ὀφείλεται στὸ γεγονός, ὅτι ἡ Ἐκκλησία δὲν εἶναι ἕνα μέρος τῆς κτίσεως, ἀλλὰ εἶναι αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ κτίση, πού ὡς τύπος καὶ εἰκόνα τοῦ σύμπαντος κόσμου, κατὰ τὸν ἅγ. Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴ καὶ τὸν ἅγ. Γρηγόριο Νύσσης¹¹, «*βοῶ ἄντικρυ τὸν ποιητὴν..., αὐτῶν τῶν οὐρανῶν, καθὼς φησιν ὁ Προφήτης, ταῖς ἀλαλήτοις φωναῖς τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ διηγουμένων*»¹². Ὡς ἐκ τούτου τὸ δόγμα δὲν θεωρεῖται κάτι ἀνεξάρτητο ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸν κόσμο. Τὸ δόγμα εἶναι ἡ ἴδια ἡ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ τρόπου ζωῆς τῆς μέσας στὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα· εἶναι ἡ ἔκφραση τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας,

μία συνέχεια τῆς ἀνωτέρω σκέψεως, πού ἐκφράζεται ἀπὸ τὸ Μ. Κωνσταντῖνο καὶ τὸν ἅγ. Γρηγόριο Νύσσης, θὰ μπορούσε κάποιος νὰ ὑποστηρίξει, ὅτι ὁ φυσικὸς ἐπιστήμων τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ὁ ἐγκλωβισμένος στὶς λογικὲς κατηγορίες τοῦ νοῦ ἀνθρώπου, ἐνῶ ὁ μεταφυσικὸς φιλόσοφος εἶναι ὁ θεολόγος, ὁ ὁποῖος προχωρεῖ στὴν ἀναζήτηση τῶν πρώτων ἀρχῶν τῆς κτιστῆς πραγματικότητας, ἐφ' ὅσον ἡ Μεταφυσική, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, «δὲν ἐμφανίζεται ὡς μετα-ἐπιστήμη», ἀλλὰ «κατανοεῖται ὡς τὸ ὄντολογικὸ ὑπόστρωμα καὶ ὡς ἡ ἐπιστημολογικὴ προϋπόθεση τῆς Φυσικῆς» (ὁ.π., καὶ Κ. ΣΚΟΥΤΕΡΗ, *Ἡ ἔννοια τῶν ὄρων «Θεολογία» ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Ἑλλήνων Πατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων μέχρι καὶ τῶν Καππαδοκῶν*, Ἀθήνα 1972, σελ. 17 κ. ἐξ.). Κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοια, λοιπόν, ἡ ἀναζήτηση καὶ ἡ κατὰ τὸ δυνατόν εὔρεση τῆς ἀληθείας μπορεῖ νὰ γίνει μόνον μέσῳ τῆς θεολογικῆς σκέψεως καὶ ἐμπειρίας τῆς πίστεως ἐντὸς τοῦ μυστηριακοῦ τρόπου ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

10. W. BEINERT - U. KÜHN, *Ökumenische Dogmatik*, Leipzig 2013, σελ. 39.

11. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, *Ἐξήγησις ἀκριβῆς εἰς τὸ Ἄσμα Ἀσμάτων ΙΓ'*, PG 44, 1049BC, καὶ ΜΑΞΙΜΟΣ ΟΜΟΛΟΓΗΤΗΣ, *Μυσταγωγία Β'*, PG 91, 668C.

12. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, *Περί ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 25B. Πρβλ. Ψαλμ. 18, 2.

ὅπως αὐτὸς φαίνεται μέσα στὴ δημιουργία καὶ ἀποκαλύφθηκε ἀσάρκως στὸ λόγο τῶν Προφητῶν καὶ Πατριαρχῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, στοὺς Ἁγίους καί, τέλος, στὴν ἔνσαρκη παρουσία του, κατὰ τὴν ὁποία ἀποκαλύπτεται ὁ Πατὴρ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι.

Σὲ αὐτὴν τὴ σχέση ἰδέας καὶ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς ὁ νοῦς δὲν γνωρίζει τὸν Θεὸ μέσῳ τοῦ στοχασμοῦ καὶ τῶν λογικῶν συλλογισμῶν, ὥστε τὰ δόγματα νὰ ἀποτελοῦν θεωρητικὴς θρησκευτικὴς συλλήψεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὁ Θεὸς δὲν εἶναι, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο, μιὰ γενικὴ ἔννοια «λόγῳ μόνῳ θεωρητὴν, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ ὑποστάσει τὸ εἶναι ἔχουσαν»¹³, ἀλλὰ τὸ ὄντως ὄν, ὁ ὁποῖος ἀποκαλύπτεται κατὰ τὸ θεῖο βούλημα, σύμφωνα μὲ τὸν ἅγ. Γρηγόριο Νύσσης, διὰ τῶν γνωρίμων σὲ ἐμᾶς καὶ συνήθων λόγων στὴ δημιουργία τοῦ κόσμου¹⁴.

Σὲ ἀντίθεση, λοιπόν, μὲ τὸν φιλοσοφικὸ στοχασμὸ, στὴ Θεολογία ἢ διὰ τῶν ἐννοιῶν καὶ συλλογισμῶν γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι παραφροσύνη¹⁵, κάτι ποῦ ἐπιχειρεῖται μόνον ἀπὸ τὸν δογματισμὸ (θρησκευτικὸ, πολιτικὸ ἢ ἐπιστημονικὸ), ὁ ὁποῖος προσπαθεῖ στὴ συνέχεια νὰ ἐπιβάλλει καὶ ὄχι νὰ πείσει γιὰ τὴν ἰδεολογία του¹⁶. Ἡ αἰτία αὐτῆς τῆς βιαίας ἐπιβολῆς ὀφείλεται στὸ γεγονὸς, ὅτι ὁ δογματισμὸς δὲν στηρίζεται στὴν ἀλήθεια, δὲν θεμελιώνεται ἐπὶ τῆ βάσει τῆς ἀντικειμενικῆς πραγματικότητος, ἀλλὰ σὲ ἕνα ἰδεολογικὸ οἰκοδόμημα ποῦ εἶναι δημιούργημα τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ὁ δογματικὸς στερεῖται βασικῶν κριτηρίων τῆς θεολογικῆς σκέψεως, πράγμα ποῦ τὸν ὀδηγεῖ τελικῶς στὴ μεταφορὰ τῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς ὀχλοκρατικῆς αὐτονομίας¹⁷. Γι' αὐτὸ «τίποτα δὲν ἐνοχλεῖ τὸν δογματικὸ», κατὰ τὸν Ε. Παπανοῦτσο, «ὅσο ὁ ἔλεγχος, ἢ κριτικὴ τῶν ἄρθρων τῆς πίστεως του. Φοβᾶται μὴπως ἀναγκασθεῖ νὰ μετακινήθῃ ἀπὸ τὴς θέσεις του καὶ ἀμυνόμενος ἐπιτίθεται ἐναντίον ἐκείνων ποῦ καὶ διακριτικὰ ἀκόμη δοκιμάζουν νὰ κλονίσουν τὴν τυφλὴ βεβαιότητά του»¹⁸. Ἔτσι παρατηρεῖται στοὺς δογματικούς ὁ φανατισμὸς

13. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος ΙΖ*, 41, SC 17, σελ. 185 (PG 32, 144C).

14. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, *Κατὰ Ἐννομίον Β*, 268-269, PG 45, 1001AB.

15. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος ΙΖ*, 41, SC 17, σελ. 185 (PG 32, 144C).

16. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, «Δογματισμὸς καὶ Δογματικὴ», στὸ *Μυστήριον ἐπὶ τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καὶ ἄλλα μελετήματα*, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 39 κ. ἔξ.

17. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, *Κατὰ Ἐννομίον Γ*, 3-4, PG 45, 680B-681A. Πρβλ. Μ. ΦΑΡΑΝΤΟΣ, «Ὁρθόδοξος καὶ αἰρετικῶς θεολογεῖν κατὰ Γρηγόριον Νύσσης», στὸ *ΘΕΟΛΟΓΙΑ* 80 (1999), σελ. 265 κ. ἔξ.

18. Ε. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Ἡ δουλεία τοῦ δογματισμοῦ, στὸ *Ἡ χρήση τοῦ πολιτισμοῦ μας*, Ἀθήνα 1988², σελ. 77.

καὶ ἡ μισαλλοδοξία, ἡ ἀδιαλαξία καὶ ἡ ἐναγώνια προσπάθειά τους νὰ ἐξοντώσουν κάθε διαφορετικὴ σκέψη¹⁹.

Ἀπεναντίας, ὁ νοερός ὀφθαλμὸς τῆς ψυχῆς τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ἀποδέχεται τὴ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, γνωρίζει στὸν φαινόμενο κόσμο τὴ σοφὴ καὶ ἔντεχνη δύναμη τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τὴν ἴδια τὴ θεία ὕπαρξη, ἡ ὁποία συναρμολογεῖ τὰ μέρη στὸ ὅλο καὶ τὸ ὅλο συμπληρώνει μὲ τὰ μέρη καὶ περικρατώντας τὰ πάντα μὲ τὴ μία δύναμή του, κρατᾷ τὸν κόσμο στὸν ἑαυτό του χωρὶς συγχρόνως νὰ παύσει νὰ κινεῖται, ἀλλὰ οὔτε νὰ μετακινεῖται σὲ ἄλλον τόπο ἀπὸ αὐτὸν ποὺ εὐρίσκεται²⁰. Ὁ πιστός, δηλαδὴ, ἄνθρωπος δὲν ὑπερασπίζεται τὶς ἐπινοήσεις καὶ κατασκευές τοῦ δικοῦ του πνεύματος, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ διδάξει καὶ νὰ πείσει τοὺς ἀνθρώπους γιὰ τὴν ἀλήθεια, ποὺ ὁ ἴδιος ἀποδέχθηκε ἐλεύθερα καὶ δημιουργικά, μέσῳ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ πιστός ἄνθρωπος βλέπει στὴ δημιουργία τὸν ἴδιο τὸν Θεὸ καὶ μέσα στα πρᾶγματα ἀναγνωρίζει τὴν παντοδύναμη θεία πρόνοια. Αὐτὸ ἐκφράζει ὁ ἅγ. Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, ὅταν λέει: «*Ἡμεῖς δὲ οὐ τὴν διὰ λόγων καὶ συλλογισμῶν εὐρισκομένην γνῶσιν δόξαν ἀληθῆ νομίζομεν, ἀλλὰ τὴν δι' ἔργων τε καὶ βίου ἀποδεικνυμένην ἢ καὶ μὴ μόνον ἀληθῆς, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλῆς ἐστὶ καὶ ἀπερίτρεπτος*»²¹. Γι' αὐτὸ ὁ χαρακτήρας τοῦ δόγματος εἶναι διαλογικὸς, ὄχι μὲ τὴν ἔννοια τῆς φιλοσοφικῆς διαλογικῆς σχέσεως, ἡ ὁποία ἐν τέλει ἀπομακρύνει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν ἀλήθεια τῶν ὄντων²², ἀλλὰ μὲ τὴ σημασία τῆς *θέας τῆς*

19. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, «Δογματισμὸς καὶ Δογματικὴ», ὅ.π., σελ. 46 κ. ἐξ. καὶ τοῦ ἰδίου, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Α. Εἰσαγωγή στὴ θεολογικὴ γνωσιολογία*, Θεσσαλονίκη 1985, σελ. 19 κ. ἐξ. καὶ 156 κ. ἐξ. Κατὰ τὸν Ε. Παπανοῦτσο, ὁ δογματικὸς εἶναι «ἀπὸ τὴ φύση του ιδεοπλάστης καὶ ιδεολάτρης» καὶ «γίνεται ἀπὸ πνευματικὴ ἀδράνεια καὶ ἠθικὴ δειλία ιδεοληπτικὸς, αἰχμάλωτος τῶν ιδεῶν, δούλος τῶν διανοητικῶν προϊόντων του». Ὁ δογματικὸς καὶ ὁ μισαλλόδοξος, «μὲ πείσμα καὶ ἀκαμψία κλείνεται μέσα στὶς ιδέες του ἀρνούμενος καὶ τὸ παραμικρὸ ἄνοιγμα στοὺς τείχους τῆς φυλακῆς του. Ἐπειδὴ δὲν θέλει νὰ δεῖ, δὲν μπορεῖ πλέον νὰ δεῖ τίποτα πέρα ἀπὸ τὸν στενὸ πνευματικὸ του ὀρίζοντα» («Ἡ δουλεία τοῦ δογματισμοῦ, ὅ.π., σελ. 77).

20. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, PG 46, 28A.

21. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΛΑΜΑΣ, *Ἐπέρο τῶν ἱερῶς ἠσυχάζοντων* 1, 3, 13, στὸ *Συγγράμματα Α'*, ἐπ. ἔκδ. Π. Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1988, σελ. 423.

22. Ἡ ἀναφορά τοῦ Μ. Κωνσταντίνου στὴν αἰτία τῶν ἐσφαλμένων κακοδοξιῶν τῶν φιλοσόφων, στὶς ὁποῖες κατέληξαν κατὰ τὴν προσπάθειά τους νὰ γνωρίσουν τὰ πάντα μέσῳ τῶν συλλογισμῶν, εἶναι ἄκρως ἀποκαλυπτικὴ τοῦ τρόπου προσεγγίσεως καὶ ἐρμηνείας τῶν πραγμάτων. Λέει χαρακτηριστικά: «*Διὸ χρη τοῖς δυνατοῖς ἐγχειρεῖν καὶ τοῖς κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν. τὸ γὰρ τοι πιθανόν τῶν ἐν τοῖς διαλόγοις γινομένων ζητήσεων ἀπάγει τὸ πλεῖστον ἡμῶν ἀπὸ τῆς*

δόξης του Θεού, η οποία σημαίνει τη μετοχή σε αυτήν την ίδια τη θεία δόξα και δηλώνει την οικειότητα με τον Θεό και την συνύπαρξη μαζί του. 'Ο άγ. Κύριλλος Ἀλεξανδρείας λέει χαρακτηριστικά: «Ὡς ἐν κεφαλαίῳ τοιγαροῦν εἰπεῖν, ἐξάαιρετον τοῖς ἑαυτοῦ γνωρίμοις ἀπονεμηθῆναι τὴν χάριν ἠθέλησεν ὁ Σωτὴρ, τὴν ἐκ τοῦ συνεῖναι τε αὐτῷ καὶ ὁρᾶν τὴν δόξαν αὐτοῦ»²³. Καὶ τοῦτο, γιατί οἱ δογματικὲς ἀλήθειες τῆς Ἐκκλησίας δὲν εἶναι τίποτα περισσότερο ἀπὸ ἐκφράσεις δοξολογίας, οἱ ὁποῖες περιγράφουν τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ μέσα ἀπὸ τὴν κοινωνία τῆς θείας δόξης²⁴. Συνεπῶς, τὸ δόγμα ὡς λειτουργία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος εἶναι ὁ συστηματικὸς τρόπος ἐκφράσεως τῆς πίστεως, τῆς δοξολογικῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν ἀνταπόκριση στὸ γεγονός τῆς θείας παρουσίας καὶ κλίσεως. Γι' αὐτὸ τὸ δόγμα ἀναφέρεται στὴ δοξολογικὴ πράξη τῆς Ἐκκλησίας, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει στὸν Θεὸ τὸν Δημιουργὸ τοῦ κόσμου²⁵.

Τὸ δόγμα, ἐπομένως, δὲν εἶναι μία θεωρητικὴ διδασκαλία ποὺ δημιουργεῖ ἓνα ἄκαμπτο περιγράμμα σκέψεως καὶ ζωῆς, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ γνώση τῆς ἀληθείας. Καὶ τοῦτο, γιατί «ἡ μὲν ἀλήθεια τῶν ὄντων ἐστὶ γνώσις», κατὰ τὸν ἅγ. Ἰωάννη τὸ Δαμασκηνό, «τὸ δὲ ψεῦδος μὴ ὄντος γνώσις· τὸ γὰρ μὴ ὄν οὐ γινώσκειται»²⁶. Ὡς ἐκ τούτου τὸ δόγμα εἶναι ἡ γνώση τῆς πραγματικότητος σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ ψεῦδος ποὺ εἶναι ἡ «τῶν ὄντων ἀγνωσία»²⁷.

Σὲ αὐτὴν τὴν προοπτικὴ κατανοεῖται πλήρως, γιατί ἡ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας δὲν μπορεῖ νὰ φέρει τὸ ὄνομα αὐτοῦ ποὺ τὴ διδάσκει. Ἡ ἀλήθεια δὲν περιορίζεται στὰ στενὰ ὄρια τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ, ὥστε νὰ δανεῖζεται

τῶν ὄντων ἀληθείας, ὃ δὴ καὶ πολλοῖς τῶν φιλοσόφων συμβέβηκεν ἀδολεσχοῦσι περὶ τοὺς λόγους καὶ τὴν τῆς φύσεως τῶν ὄντων ἐξέτασιν. ὁσάκις γὰρ ἂν τὸ μέγεθος τῶν πραγμάτων τῆς ἐξετάσεως αὐτῶν ἐπικρατήσῃ, διαστρόφοις τισὶ μεθόδοις τὸ ἀληθὲς ἀποκρύπτονται· συμβαίνει δὴ αὐτοῖς ἐναντία δοξάζειν καὶ μάχεσθαι τοῖς ἀλλήλων δόγμασι, καὶ ταῦτα σοφοῖς εἶναι προσποιημένοις» (Λόγος τῆ τῶν ἁγίων Συλλόγῳ, 9, PG 20, 1255B).

23. ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, Ἐρμηνεία ἡ ὑπόμνημα εἰς τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, PG 74, 569C.

24. Κ. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ, Ἡ οὐσία τῆς Θεολογίας. Συστηματικὴ μελέτη ἐπὶ ἐνὸς πατερικοῦ ἐρμηνευτικοῦ κειμένου, Ἀθήνα (χ.χ.), σελ. 164 κ. ἐξ.

25. W. BEINERT - U. KÜHN, Ökumenische Dogmatik, ὁ.π., σελ. 38 κ. ἐξ. Βλ. Ψαλμ. 32, 4: «ὄτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστιν».

26. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, Κατὰ Μανχαίων, 1, στὸ Die Schriften des Johannes von Damaskus IV, ἐπ. ἐκδ. K. Aland καὶ W. Schneemelcher, Berlin 1981 (Kotter IV), σελ. 351 (PG94, 1505A 1508A).

27. Ὁ.π.

τὸ ὄνομα τοῦ σκεπτόμενου ἀνθρώπου. Ὁ ἀνθρώπινος λόγος, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται στὰ θεῖα πράγματα, «ἀφασία τίς ἐστι καὶ σιωπή», κατὰ τὸν ἅγ. Γρηγόριο Νύσσης, ἐὰν αὐτὸς συγκριθεῖ μετὰ τὴν ἀληθινὴ σημασίᾳ τοῦ ζητουμένου²⁸. Τὸ μόνο, ποῦ μπορεῖ ὁ λόγος αὐτὸς νὰ ἐκφράσει μετὰ βεβαιότητα, εἶναι ἡ ἀνυπαρξία του ὡς πρὸς τὸ ζητούμενο, ἀκόμη καὶ ἂν κινητοποιήσῃ ὅλες τὶς στοχαστικὲς του ἰκανότητες καὶ δὲν παραλείπει τίποτα ἀπὸ τὰ θεοπρεπῆ νοήματα²⁹. Ἡ αἰτία τῆς ἐκφραστικῆς αὐτῆς ἀδυναμίας εἶναι ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία, γιὰ τὴν πατερικὴ διδασκαλία, εἶναι δεδομένη μέσα στὸν κόσμον καὶ στὴν ἱστορία, εἶναι τὰ ὄντα καθ' ἑαυτά, ἕνας τρόπος ζωῆς, ὁ ὁποῖος οὔτε κατακτάται, οὔτε ἐπιβάλλεται, ἀλλὰ βιώνεται ἀβιάστως ἀπὸ ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ὡς αὐτὴ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ³⁰. Ὁ ὑπαρξιακὸς αὐτὸς χαρακτήρας τῆς ἀληθείας ἐκφράζεται ἀπὸ τὸν ἅγ. Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό, ὅταν λέγει ὅτι ἡ γνώση τῆς ἀληθείας εἶναι «ἔξις», ἐνῶ ἡ ἀγνοία, ποῦ εἶναι ἡ γνώση τῶν μὴ ὄντων, τῆς φαντασίας καὶ τοῦ ψεύδους, εἶναι «στέρησις»³¹. Ἡ «ἔξις» τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας δὲν σημαίνει τίποτα περισσότερο ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἴδια τὴν ζωὴ, τὴν ὁποία στερεῖται ὁ ἄνθρωπος μέσῳ τῆς ἀγνοίας, δηλαδὴ μέσῳ τοῦ πνευματικοῦ ἢ, καὶ ἀκόμη, κοινωνικοῦ θανάτου τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως αὐτὸς βιώνεται ὡς διάσπαση τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὸν ἑαυτό του καὶ τὸν συνάνθρωπο.

Τὸ δόγμα, λοιπόν, ὡς «εὐσεβείας ἀληθοῦς ζήτησις, ἀπλανῆς καὶ ἀψευδῆς διάγνωσις ἢ ἐν λόγοις ἀπαλλαγὴ πλάνης»³², κατὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ ἅγ. Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, δὲν κατέχεται ἀπὸ κάποιον συγκεκριμένο ἄνθρωπο, οὔτε ἡ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας περιορίζεται στὴ νοητικὴ καὶ ἐκφραστικὴ ἰκανότητα ἑνὸς ἀνθρώπου. Αὐτὸ φάνηκε ἐμπρόκτως στὴν Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀρνήθηκε νὰ χαρακτηρίσει τὴ Θεολογία μετὰ κάποιο συγκεκριμένο ὄνομα, σὲ ἀντίθεση μετὰ τὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία, στὴν ὁποία ἡ Θεολογία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἐρμηνευτικὴ ὀπτικὴ γωνία τῶν ἐκάστοτε Θεολογικῶν Σχολῶν, τάσεων ἢ θεολόγων³³, ὅπως λ.χ. ἡ Καρόλεια Θεολογία, ἡ

28. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΥΣΣΗΣ, *Εἰς τὸν Ἐκκλησιαστικὸν Α'*, PG 44, 632C.

29. Ὁ.π.

30. Ἰω., 14, 6: «Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ· οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν πατέρα εἰ μὴ δι' ἐμοῦ». Βλ. Ν. ΜΑΓΙΟΥΚΑΣ, *Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τοῦ Δ', Ε', ΣΤ' αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1992², σελ. 66 κ. ἑξ.

31. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Κατὰ Μανιχαίων 1*, Kotter IV, σελ. 351 (PG94, 1508A). Πρβλ. ἐπίσης τοῦ ἰδίου, *Διαλεκτικά*, 59, Kotter I, σελ. 126 κ. ἑξ. (PG 94, 645B 648A).

32. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Φιλόσοφα 9*, Kotter I, σελ. 161.

33. Ἡ διάκριση τῆς Θεολογίας, σύμφωνα μετὰ τὸν τρόπο προσεγγίσεως αὐτῆς ἀπὸ τοὺς θεο-

Σχολαστική Θεολογία, ή Λουθηρανική Θεολογία, ή Θεολογία του Διαφωτισμοῦ, ή Διαλεκτική Θεολογία (Karl Barth), ή Θεολογία του Πολιτισμοῦ (Paul Tillich), ή Θεολογία τῆς Ἐκκοσμίκευσης (Friedrich Gogarten), ή Ὑπερβατική Θεολογία (Karl Rahner), ή Θεολογία τῆς Ἀπελευθέρωσης, ή Φεμινιστική Θεολογία, ή Οἰκουμενική Θεολογία (Hans Küng)³⁴ κ.λπ. Τὸ μόνο πὸν ἐφῆρμοσε ἡ Ἐκκλησία ἦταν νὰ ἀποδώσει τὸ προσωνύμιό τοῦ “Θεολόγου” (καὶ ὄχι τὸ ὄνομα τοῦ ἀνθρώπου στὴ Θεολογία) σὲ τρεῖς ἀγίους τῆς, γιατί αὐτοὶ ἐφύλαξαν τὴν πίστη ἀπὸ προσωπικὲς καὶ ἐπομένως αἰρετικὲς ἀντιλήψεις καὶ περιφρούρησαν τὴν ἀκεραιότητα τῆς δογματικῆς διδασκαλίας ἀπὸ τὴν ἀλλοίωση καὶ τὴν ἀποσπασματικὴ ἐρμηνεία τῆς θείας ἀποκαλύψεως παρουσιάζοντας τὴ Θεολογία τῆς Μίας, Ἁγίας καὶ Καθολικῆς Ἐκκλησίας μὲ ἓναν μοναδικὰ γνήσιο καὶ μυστηριακό-χαρισματικὸ τρόπο, ὁ ὁποῖος ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐμπειρία τῆς πίστεως. Αὐτοὶ εἶναι, κατὰ τὸν π. Γ. Φλορόφσκυ, οἱ Πατέρες, οἱ διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας, στὸν βαθμὸ πὸν ἦταν ταυτοχρόνως καὶ μάρτυρες (testes) τῆς πίστεως λειτουργώντας ὄχι ἀτομικά, ἀλλὰ ἐν ὀνόματι αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλη-

λόγους τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὀφείλεται προφανῶς στὸν τρόπο κατανόησεως τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Κατὰ τὴν ὀρθόδοξη παράδοση, τὸ πλήρωμα τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ συντελέστηκε κατὰ τὴν Πεντηκοστὴ μὲ τὴν ἐνδημία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διὰ τοῦ ὁποῖο ἀναγνωρίζεται ἡ θεότητα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἀποκαλύπτεται ἡ ἴδια ἡ θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἔτσι ἡ πίστη τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ ἴδια μὲ τῶν ἀποστόλων καὶ δὲν ἀναφέρεται στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας μετὰ τὴν Πεντηκοστὴ. Στὴ δυτικὴ, ὅμως, παράδοση, «ἡ ἀποκάλυψη παραπέμπεται στὴν Ἐκκλησία μετὰ τὴν Πεντηκοστὴ», πράγμα πὸν δικαιολογεῖ «τὴ διδασκαλία περὶ ἀποκαλύψεως μέσω λέξεων, νοημάτων καὶ ἀξιωματῶν», χωρὶς ὁ θεολογῶν νὰ μετέχει «στὴν ἀκτιστὴ δόξα τοῦ ἀναστάντος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι, ἢ χωρὶς νὰ πληροφορεῖται γιὰ τὴν ἀκτιστὴ βασιλεία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τουλάχιστον ἀπὸ τὴ ζωσα παράδοση τῆς Ἐκκλησίας». Βλ. Δ. ΛΙΑΛΙΟΥ, *Γρηγοριανὰ Α΄*, ὁ.π., σελ. 241 κ.ἐξ. Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς θέσεως εἶναι ἡ ἀποψη περὶ ἀναπτύξεως τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συγχρόνων ἐπιστημῶν καὶ τῶν νέων συνθηκῶν ζωῆς, ἢ ὅποια ἀνάπτυξη μπορεῖ νὰ φθάσει μέχρι καὶ τὴν προσθήκη νέων δογμάτων. Αὐτὴ ἡ ἀπομάκρυνση τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας «ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὸ γεγονὸς τῆς Πεντηκοστῆς», ὅπως ἀναφέρει χαρακτηριστικὰ ἡ καθ. Δ. Λιάλιου, «ὁδήγησε τὸ λεγόμενο δυτικὸ κόσμο σὲ ἓνα εἶδος στοχαστικῆς θεολογίας, παρόμοιο πρὸς ἐκεῖνο τῶν φιλοσοφικῶν ἀξιωματῶν αὐτῆς ἱστορικῆς ἐρευνας, ξένο ὀπωσδήποτε πρὸς τὴν ἐμπειρία τῶν ἀποστόλων καὶ τοῦ «τῆς ἀληθείας Πνεύματος» (ὁ.π., σελ. 244).

34. Γιὰ μία γενικὴ ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Θεολογίας στὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία βλ. *Lexikon der katholischen Dogmatik*, ἐπ. ἐκδ. W. Beinert, Freiburg i. Br. 1991, σελ. 497 κ.ἐξ., ἐνῶ γιὰ μία συστηματικὴ ἀνάλυση ὀρισμένων ἐξ αὐτῶν βλ. *Ἡ Θεολογία τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα*, μτφρ. Π. Ὑφαντῆς, Ἀθήνα 2009.

σίας³⁵. Ἡ σχέση, λοιπόν, τοῦ δόγματος ὡς ἔκφραση τῆς ὅλης ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν πραγματικότητα καὶ ἡ διαφοροποίησή του ἀπὸ τὸν στοχαστικὸ λόγο παραπέμπει σαφῶς στὴν Παράδοση, ἡ ὁποία διατυπώνεται, κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιο, στὴν ἐκκλησιαστικὴ πίστη³⁶.

Ὁ Μ. Βασίλειος παρατηρεῖ ὅτι τὸ δόγμα καὶ τὸ κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας στηρίζονται τόσο στὴν ἔγγραφη διδασκαλία ὅσο καὶ στὴν ἀποστολικὴ παράδοση, ἡ ὁποία φθάνει μυστικῶς μέχρι σήμερα. Ἐὰν κάποιος ἐπιχειρήσει, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο, νὰ ἐγκαταλείψει ὅσα προέρχονται ἐκ τῆς παραδόσεως, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν μεγάλη σημασία, τότε θὰ ἐξημίωνε τὸ Εὐαγγέλιο καὶ τὸ κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας θὰ μετατρέπονταν σὲ ἓνα ἀπλό ὄνομα χωρὶς κανένα περιεχόμενο. Αὐτὸ ὀφείλεται, κατὰ τὸν ἐπίσκοπο Καισαρείας, στὴν ἀδυναμία νὰ μεταφερθεῖ γραπτῶς στὶς ἐπερχόμενες γενεές ἡ ἐμπειρία τῆς Ἐκκλησίας, καθὼς αὐτοὶ εἶναι ἀμήτριοι στὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ καὶ πράξι³⁷. Ἔτσι, οἱ Ἀποστολοὶ καὶ Πατέρες περιφρούρησαν «τὸ σεμνὸν τοῖς μυστηρίοις» μὲ μυστικότητα καὶ σιωπὴ³⁸, ὥστε κατὰ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, μὲ τὴ μακρὰ χρῆση καὶ τὴ συνήθεια, αὐτὰ νὰ ριζώσουν μέσα στὴν Ἐκκλησία καὶ νὰ γίνουν προσιτὰ μόνον σὲ αὐτοὺς, ποὺ ἔχουν τὴν ἐμπειρία τῆς μυστηριακῆς ζωῆς³⁹.

Ὁ ἄγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ἀκολουθώντας τὴν πατερικὴ παράδοση ἀπευθύνεται σὲ ὅλο τὸ «ἔθνος τῶν χριστιανῶν»⁴⁰ καὶ προσκαλεῖ τοὺς πάντες νὰ μὴν ἀκούσουν ἢ δεχθοῦν κάποια συμβουλή ἀπὸ αὐτοὺς, ποὺ κηρύττουν ἓνα ἄλλο Εὐαγγέλιο. Παρακινεῖ, δηλαδή, τοὺς πιστοὺς νὰ ἀπομακρύνονται ἀπὸ ὅλους ὅσους μεταφέρουν ἓνα διαφοροτικὸ περιεχόμενο τῆς πίστεως καὶ διδάσκουν μίαν ἄλλη ἀλήθεια, διαφοροτικὴ ἀπὸ αὐτὴ ποὺ παρέλαβε ἡ Ἐκκλησία

35. Γ. ΦΛΟΡΟΦΣΚΥ, *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις*, μφρ. Γ. Τσάμη, Θεσσαλονίκη 1976, σελ. 141. Κατὰ τὴν περιγραφή τοῦ π. Γ. Φλορόφκν: ««Πατέρες» ἦσαν ἐκεῖνοι ποὺ μετέδιδον τὸ ὀρθὸν δόγμα, τὴν διδασκαλίαν τῶν Ἀποστόλων, ἐκεῖνοι ποὺ ἦσαν καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῆς χριστιανικῆς παιδείας καὶ κατηχήσεως» (ὁ.π.). Βλ. ἐπίσης Α. ΚΟΛΤΣΙΟΥ - ΝΙΚΗΤΑ, *Τὸ κῆρος τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Μία ἀνέκδοτη ἐπιστολικὴ πραγματεία*, Θεσσαλονίκη 2000, σελ. 11 κ. ἑξ.

36. Μ. ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ, *Περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν Ἀρειανῶν*, 66, PG 25, 772B καὶ *Πρὸς τοὺς ἐπισκόπους Αἰγύπτου καὶ Λιβύης*, PG 25, 568A.

37. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος ΚΖ*, 66, SC 17, σελ. 232 κ. ἑξ. (PG 32, 188A).

38. Ὡ.π., SC 17, σελ. 236 (PG 32, 189B).

39. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος ΚΘ*, 71, SC 17, σελ. 245 (PG 32, 200BC). Βλ. ἐπίσης Γ. ΦΛΟΡΟΦΣΚΥ, *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις*, ὁ.π., σελ. 118 κ. ἑξ.

40. Πρβλ. Α' Πέτρο. 2, 9.

ἀπὸ τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους, τοὺς Πατέρες καὶ τὶς Συνόδους καὶ διεφύλαξε μέχρι σήμερα. Ἐπιπλέον δὲ ἐπισημαίνει ὅτι ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ στάση τῶν πιστῶν χριστιανῶν ἔναντι τῶν “νέων διδασκάλων” τῆς πίστεως δὲν θὰ πρέπει νὰ περιορίζεται σὲ συγκεκριμένους ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι βρίσκονται ἴσως ἐκτὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ σὲ «ἄγγελο» ἢ «βασιλέα», δηλαδή πρὸς κάθε θρησκευτικὸ ἢ πολιτικὸ πρόσωπο, πού κηρύττει Εὐαγγέλιο διαφορετικὸ ἀπὸ αὐτὸ πού παρέλαβε ἡ Ἐκκλησία. Αὐτοὺς παραλληλίζει ὁ ἁγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς μὲ τὸν ὄφι, τοῦ ὁποῦ δέχθηκε ἡ Εὐα τὴ συμβουλή καὶ ἐτρύγησε τὸ θάνατο, γι’ αὐτὸ καὶ τοὺς ἀναθεματίζει⁴¹. Ἀντίθετα προτρέπει τοὺς χριστιανούς νὰ στηρίζονται στὴν πέτρα τῆς πίστεως καὶ στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας χωρὶς νὰ μετακινοῦν τὰ ὄρια, τὰ ὁποῖα ἔθεσαν οἱ ἅγιοι Πατέρες, οὔτε νὰ ὑποχωροῦν σὲ ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ καινοτομοῦν καὶ νὰ διαβρώνουν τὴν οἰκοδομὴ τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Γιατί, ἐὰν ἐπιτραπεῖ στὸν καθένα νὰ προχωρήσει στὴ δημιουργία μιᾶς “καινοτόμου” Θεολογίας, ἡ ὁποία θὰ ἀνοίγεται περισσότερο στὸ σύγχρονο κόσμο καὶ θὰ ἱκανοποιεῖ τὶς σύγχρονες καὶ ἐπομένως παροδικῆς ἀνάγκες τοῦ ἀνθρώπου, θὰ καταλυθεῖ βαθμιαίως ὁλόκληρο τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας⁴². Στὴ μὴ μὴ, ἴσως, περίπτωση πού θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ προβάλλει τὴ δική του ἐρμηνεία εἶναι στὸ κήρυγμα, τὸ ὁποῖο «δημοσιεύεται», καὶ διακρίνεται, κατὰ τὸν Μ. Βασίλειο, σαφῶς ἀπὸ τὸ δόγμα, τὸ ὁποῖο σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ κήρυγμα «σιωπᾶται». Ἡ σιωπὴ τοῦ δόγματος ἐκφράζεται ἤδη, κατὰ τὸν ἴδιο Πατέρα τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφὴ μέσῳ τῆς ἀσαφείας, ἡ ὁποία καθιστᾶ δυσχερῆ τὴν κατανόηση τῶν δογμάτων ἀπὸ τὸ νοῦ πρὸς ὄφελος, βεβαίως, τῶν ἀναγνωστῶν καὶ ὄχι μὲ σκοπὸ τὴν ἀπόκρυψη τῆς θείας Ἀποκαλύψεως⁴³. Τὸ

41. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας Β΄*, 6· Γ΄, 3, (Patristische Texte und Studien 17), Kotter III, σελ. 72 κ. ἐξ. (PG 94, 1288C·1321A).

42. Βλ. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας Γ΄*, 41, Kotter III, σελ. 141 κ. ἐξ. (PG 94, 1356C).

43. Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος ΚΖ΄*, 66, SC 17, σελ. 232 κ. ἐξ. (PG 32, 188A). Ἡ ἄποψη τοῦ π. Γ. Φλωρόφσκυ, ὅτι τὸ κήρυγμα στὸ Μ. Βασίλειο ἔχει τὸ ἴδιο περιεχόμενο μὲ αὐτὸ πού ἀργότερα ὀνομάζεται δόγμα ὡς «ἐπίσημοι καὶ αὐθεντικαὶ διδασκαλίαι καὶ ἀποφάσεις ἐπὶ θεμάτων πίστεως», δὲν εὐσταθεῖ (Γ. ΦΛΩΡΟΦΣΚΥ, *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις*, ὁ.π., σελ. 118· βλ. ἐπίσης Β. GALLAHER, «Μία ἐπανεξέταση τῆς Νεο-πατερικῆς σύνθεσης; Ὁρθόδοξη ταυτότητα καὶ πολεμικὴ στὸν π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ καὶ τὸ μέλλον τῆς Ὁρθόδοξης Θεολογίας», στὸ *Θεολογία* 84 (2013), σελ. 65). Καὶ τοῦτο, γιατί ὁ Μ. Βασίλειος θεωρεῖ ὅτι τὸ δόγμα

ὄφελος τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὴν ἀποσιώπηση τῶν δογμάτων συνίσταται στὴν περιφρούρηση τῆς πίστεως ἀπὸ τὸν ὑποκειμενισμό, ἀπὸ τὸν ὑποκειμενικό, δηλαδή, τρόπο προσεγγίσεως καὶ ἐρμηνείας τῆς ἀληθείας, ὁ ὁποῖος δὲν διαπνέεται ἀπὸ τὴν ἐμπειρία τῆς μυστηριακῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βιώματος.

Ἐξ ὧν ἀναφέρθηκαν ἀνωτέρω συνάγεται εὐθέως τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας δὲν προσαρμόζεται στὴ συγχρονικότητα τῶν γεγονότων, ἀλλὰ ἐκφράζει τὴ θεία Ἀποκάλυψη, ὅπως αὐτὴ καταγράφεται ἔργῳ καὶ λόγῳ στὴν ἱστορία τῆς θείας Οἰκονομίας. Γι' αὐτὸ ἡ ἀλήθεια τῆς πατερικῆς παραδόσεως, ἡ ὁποία εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια τῆς θείας Ἀποκαλύψεως, δὲν ἀναφέρεται μόνον στοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς τῶν Πατέρων, οὔτε περιορίζεται στὰ ἱστορικὰ δεδομένα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, γιατί δὲν ἀποτελεῖ ἕνα συγχρονικὸ μέγεθος, τὸ ὁποῖο συμμεταβάλλεται μὲ τὸ χρόνο καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ πολιτιστικὴ πρόοδο τοῦ ἀνθρώπου⁴⁴. Ἡ πατερικὴ διδασκαλία εἶναι πολὺ περισσότερο σύγχρονη ἀπὸ πολλοὺς σύγχρονους θεολόγους, θὰ ἐπιστημάνει ὁ π. Γ. Φλορόφσκυ, γιατί ἀναφέρεται στὰ ὑπαρξιακὰ προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου⁴⁵.

Ἡ διαχρονικότητα τῆς διδασκαλίας τῶν Πατέρων ὀφείλεται στὴν ὑπέρβαση τῆς ἀπλῆς ἐρμηνευτικῆς ὄψης τοῦ δόγματος, ἡ ὁποία θὰ προσέδιδε σὲ αὐτὸ ἕναν ὑποκειμενικὸ καὶ ἀποσπασματικὸ χαρακτήρα. Καὶ τοῦτο, γιατί τὸ περιεχόμενο τῆς πατερικῆς διδασκαλίας ἀποτελεῖ διατύπωση τῆς ἀληθείας ὡς βίωμα τῆς ἱστορικῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ Θεὸ ἢ, μὲ ἄλλα λόγια, ὡς περιγραφή τῆς ὑπαρξιακῆς ἀληθείας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἱστορικὸς-ὑπαρξιακὸς χαρακτήρας τῆς σχέσεως αὐτῆς φαίνεται στὸ λόγο τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἀπευθυνόμενος στοὺς Ἰουδαίους μέσῳ τοῦ Μωυσέως στὸ ὄρος Σινᾶ ἀπέκλειε ὅποιαδήποτε

μα περιβάλλεται ἀπὸ ἕνα εἶδος σιωπῆς καὶ ἀσαφείας ἥδη ἀπὸ τὴν ἀγ. Γραφή, γι' αὐτὸ καὶ πάντοτε ἐπιφυλάσσεται νὰ ὁμιλήσει γιὰ τὰ θέματα τῆς πίστεως, παρὰ μόνον ὅταν αὐτὸς ἐξαναγκάζεται ἀπὸ τὸ θράσος καὶ τὴν ἀσέβεια τῶν αἰρετικῶν καὶ ἀπὸ ἀγάπη καὶ καθῆκον πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ τοὺς πιστοὺς ἀνθρώπους (Μ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ, *Περὶ Ἁγίου Πνεύματος ΚΘ'*, 71, SC 17, σελ. 245 (PG 32, 200BC)). Ἐπομένως, τὸ κήρυγμα ἔχει ἕναν εὐρύτερο χαρακτήρα ἀπὸ ὅτι τὸ δόγμα καὶ θὰ μπορούσε περισσότερο νὰ παραλληλιστεῖ μὲ τὴν κατήχηση, μὲ τὰ *περὶ* τῆς πίστεως καὶ ὄχι μὲ τὴν πίστη καθ' ἑαυτήν, ἡ ὁποία βιώνεται μέσα στὴ μυστηριακὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.

44. Πρὸβλ. Δ. ΛΙΑΛΙΟΥ, «Παράδοση καὶ ἀνανέωση κατὰ τὸν Ἅγιο Φώτιο», στὸ *Θεολογία* 84 (2013), σελ. 7-15, ὅπου ἡ παράδοση παρουσιάζεται ὡς τὸ μέσο ἐρμηνείας τῆς σύγχρονης πραγματικότητος, κι ἐπομένως ἀνανεώσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς καὶ πράξεως, χωρὶς ὡστόσο νὰ ἀλλοιώνεται τὸ περιεχόμενό της.

45. Γ. ΦΛΟΡΟΦΣΚΥ, *Ἁγία Γραφή, Ἐκκλησία, Παράδοσις*, ὁ.π., σελ. 49.

τε άλλη αναφορά τῶν ἀνθρώπων ἐκτός αὐτοῦ ἐπικαλούμενος τὴν ἱστορικὴ σχέση του με τὸν ἰουδαϊκὸ λαό. «*Ἐγὼ εἰμι κύριος ὁ θεὸς σου, ὅσπτις ἐξήγαγόν σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου ἐξ οἴκου δουλείας. οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. – οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδῶλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς. οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς οὐδὲ μὴ λατρεύσης αὐτοῖς*»⁴⁶. Μὲ τὸ λόγο αὐτὸ προσδιορίζεται τὸ ὑπαρξιακὸ σημεῖο ἀναφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ὁ ἕνας ἀληθινὸς Θεός, χωρὶς νὰ ἀναφέρεται στὸν τρόπο λατρείας αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον ἡ λατρεία διακρίνεται ἀπὸ τὴ λατρευτικὴ πράξι, ἡ ὁποία ὡς τρόπος ἀναφορᾶς στὸ Θεὸ διαμορφώνεται ἀπὸ τὸ ἀνθρώπινο ἔθος. Συγχρόνως ὁμως τονίζεται, ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς δὲν εἶναι ὁ θεὸς τῆς μεταφυσικῆς καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι ἀντικείμενο τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς στοχαστικῆς σκέψεως, ἀλλὰ ἱστορικὸ γεγονός, πὺν ἔχει ἄμεση συνάφεια καὶ σχέση με τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ τὸ πρῶτο καὶ σημαντικότερο στοιχεῖο τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωυσῆ εἶναι ἡ ἀναφορὰ στὴν *ἱστορικότητα* τοῦ ἐνὸς Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀποκαλύπτει ἑαυτὸν ὡς πραγματικότητα. Ἔτσι ἀναφέρεται πρωτίστως στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς Αἰγύπτου καὶ ἐμμέσως στὴν ἐμπειρία τῆς παρουσίας τοῦ Θεοῦ καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τῆς πορείας μέσα στὴν ἔρημο, ὥστε νὰ μὴν ἀμφισβητεῖται ἡ ὑπαρξὴ του⁴⁷.

Ἐπομένως, τὸ δόγμα ὡς ἡ αὐθεντικὴ ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ περιεχομένου τῆς πίστεως ἀναφέρεται στὴν ἀλήθεια τῆς ἐν Χριστῷ ἀποκαλύψεως, συνδέεται ἄμεσα με τὴν πατερικὴ παράδοση καὶ παρουσιάζεται ὡς ἕνα ἀδιάσπαστο καὶ ἐνιαῖο σύνολο⁴⁸. Τὸ δόγμα, λοιπόν, ὡς φανέρωση τοῦ θείου θε-

46. Ἔξ. 20, 2-5, καὶ Δευτ. 5, 6-9.

47. Κατὰ τὸν ἁγ. Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, ἡ ἀθέτηση τῆς Διαθήκης ἀπὸ τοὺς Ἰσραηλίτες (Ἔξ. 24, 7) ἰσοδυναμεῖ με τὴ μὴ τήρηση τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ ἀπὸ τὸν Ἀδάμ, ἐφ' ὅσον τὸ περιεχόμενο τῆς παραβάσεως καὶ στίς δύο περιπτώσεις εἶναι τὸ ἴδιο καὶ τὸ αὐτό, ἡ λατρεία τῶν εἰδώλων ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Στὴν περίπτωσι τοῦ Ἀδάμ, ἡ παράβασις αὐτὴ ἐκφράζεται με τὴν αὐτοθέωσι τοῦ ἀνθρώπου, ἐνὼ στὴν περίπτωσι τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ θεοποιεῖται ἡ κτίσις καὶ ἀποδίδεται ἡ αἰτία τῆς ἀπελευθερώσεώς τους ἀπὸ τὴν δουλεία τῆς Αἰγύπτου στὰ εἶδωλα. Ἡ πράξι, ὁμως, αὐτὴ ὀδηγεῖ στὴ διαστροφή τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος καὶ στὴν ἄρνησι τῆς ὑπαρξιακῆς ἀληθείας, πὺν σημαίνει τὴν ἄρνησι τοῦ Θεοῦ ὡς τὴν ὄντολογικὴ ἀρχὴ καὶ αἰτία ὑπαρξέως τοῦ ἀνθρώπου (Ἔξ. 32, 3-4). Βλ. ΚΥΡΙΑΛΟΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ, *Ἐξήγησις εἰς τὸν Ὠσηὲ Δ'*, PG 71, 169AB). Πρβλ. W. PANNENBERG, «Dogmatische Thesen zur Lehre von der Offenbarung», στὸ *Offenbarung als Geschichte*, ἐπ. ἐκδ. W. Pannenberg, Göttingen 1970⁴, σελ. 91 κ. ἐξ.

48. Ν. ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, *Γένεσις καὶ οὐσία τοῦ ὀρθοδόξου δόγματος*, Θεσσαλονίκη 1969, σελ. 34.

λήματος στην ιστορία φανερώνει τὸν ἱστορικό του χαρακτήρα. Γι' αὐτὸ ἡ παράδοση, ἡ ὁποία συνέχει, διατηρεῖ καὶ συνεχίζει τὴ μετάδοση τῶν ἀληθειῶν τῆς θείας ἀποκαλύψεως μέσα στην ἱστορία καὶ τὸν ἀνθρώπινο πολιτισμό, ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο τῆς δογματικῆς διδασκαλίας τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐγγυᾶται τὴν ἱστορικότητα καὶ συνεπῶς τὴν πραγματικότητα τοῦ περιεχομένου τοῦ δόγματος πέραν ἀπὸ κάθε νοησιαρχικὴ ἢ βουλησιαρχικὴ προσέγγιση⁴⁹. Τὸ δόγμα ὡς διατύπωση τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας τῆς θείας Ἀποκαλύψεως δὲν παρέχει μόνον γνώση, ἀλλὰ προσδιορίζοντας τὸν τρόπο ζωῆς τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου διασφαλίζει τὴ σωτηρία⁵⁰. Γι' αὐτὸ ὁ ἅγ. Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, συμμεριζόμενος τὸν παύλειο λόγο, θὰ πεῖ: «Δεξώμεθα οὖν τὴν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας ἐν εὐθύτητι καρδίας καὶ μὴ ἐν πολλοῖς λογισμοῖς· ὁ θεὸς γὰρ ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον εὐθῆ, αὐτοὶ δὲ ἐζήτησαν λογισμοὺς πολλοὺς. Μὴ καταδεξώμεθα νέαν πίστιν μαθεῖν ὡς κατεγνωσμένης τῆς τῶν ἁγίων πατέρων παράδοσεως· φησὶ γὰρ ὁ θεὸς ἀπόστολος· “Ἐἴ τις ὑμᾶς εὐαγγελίζεται, παρ’ ὃ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω”»⁵¹.

49. Ὁ.π., σελ. 67.

50. Βλ. Μ. ΦΑΡΑΝΤΟΣ, «Ὁρθοδόξως καὶ αἰρετικῶς θεολογεῖν κατὰ Γρηγόριον Νύσσης», Ὁ.π., σελ. 255 κ. ἐξ.

51. ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ, *Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἁγίας εἰκόνας Γ'*, 41, Kotter III, σελ. 143 (PG 94, 1357BC). Βλ. *Γαλ.* 1, 9.